

Cuprins

INTRODUCERE	5
I. PRIVIRE GENERALĂ ASUPRA IZVOARELOR	11
1. Părinții și scriitorii duhovnicești	11
Părinții din vechime (11). Părinții alexandrini (13). Scrieri monahale (13). Epoca de aur a patristicii grecești (15). Bizantinii (18). Isihasmul athonit (19). Coptii (21). Sirienii (22). Armenii (26). Georgienii (28). Rușii (28).	
2. Documentele liturgice	30
Principalele cărți liturgice bizantine și armene (30). Cărțile coptilor și etiopienilor (32). Cărțile liturgice ale sirienilor (33).	
3. Poezia liturgică	35
Imnografia greacă (35). Forme ale imnologiei bizantine (37). Poezia siriacă (39). Imnologiile armeană și georgiană (40). Cântările liturgice ale Etiopiei (40).	
II. DIALOGUL DIVINO-UMAN	43
Necesitatea rugăciunii (43). Definițiile rugăciunii (46). Diversele feluri de rugăciuni (48). Rugăciunea către Tatăl (50). Fii prin Fiul, în Duhul Sfânt (51). Unicul Mijlocitor (52). În Duhul (54). Epicleza (56). Evlavia față de umanitatea lui Hristos (57). Contemplarea misterelelor vieții lui Hristos (59). Imitarea sfinților (60). Anamneză eclezială (61). Mijlocirea sfinților (62). Cultul Maicii Domnului (64). Îngerii (65).	

III. RUGĂCIUNEA DE CERERE	67
Adresarea de cereri lui Dumnezeu (67). Mulțumirea (67). Rugăciunea de cerere în pedagogia divină (69). Ascultarea (72). Voința lui Dumnezeu — norma cererilor (75). Ordinea cererilor (77). Cererea „lucrurilor mari” (78). Rugăciunea pentru iertarea păcatelor (79). Rugăciunea pentru alții (81). Rugăciunea pentru defuncți (84). Rugăciunea pentru bunurile vremelnice (84). Stăruința în rugăciune (85). Minunea (86).	
IV. RUGĂCIUNEA TRUPEASCĂ	89
Trupul la rugăciune (89). Sensul trupului (90). Gesturile tradiționale (91). Semnul crucii (93). Îngenuncherile (94). Rugăciunea vocală (95). Sensul pedagogic al rugăciunilor vocale (96). Puterea cuvintelor (97). Sacralitatea rugăciunilor vocale (99). Recitarea unor formule fixe sau rugăciune liberă? (101). Glosolalia (102). Rugăciuni lungi sau scurte? (103). Poliloghia (104). Recitarea în comun (105). Cântarea (106). Psalmii (107).	
V. RUGĂCIUNEA LITURGICĂ	111
1. Caracterul comunitar	111
Adunarea creștină (111). Forța unificatoare a ritualurilor (113).	
2. Caracterul doxologic	114
Strălucirea Slavei lui Dumnezeu (114). Liturghia ca învățătură a adevărului (115). Aspectul contemplativ al liturghiei (116). Caracterul mistic al liturghiei (116). Explicarea alegorică a liturghiei (117). Frumusețea liturghiei (118). Învățătura tradițională (120).	
3. Caracterul de anamneză și de euharistie	122
Aducerea-aminte de lucrurile cele mari ale lui Dumnezeu (122). Sărbătorile — anamneză solemnă (123). Prăznuirea duhovnicească a sărbătorilor (125). Mulțumirea — <i>eucharistia</i> (126).	
4. Eshatologismul liturgic	127
Așteptarea parusiei (127). Caracterul epicletic (128). Eshatologism penitențial (129). Sensul eshatologic al	

cultului divin (130). Sfințirea timpului (131). Oficiul divin — timpul inspirațiilor (132).

5. Sfintele Taine 132

Viața creștină e sacramentală (132). Caracterul contemplativ al sfințelor Taine (133). Rugăciunile eshatologice (133). Caracterul ecleziologic (134). Pregătirea pentru sfintele Taine (135). Botezul (135). Mirungerea (136). Împărtășirea frecventă (137). Efectele Euharistiei (139). Euharistia și experiența mistică (141). Mărturisirea (142). Maslul (143). Cununia (144). Preoția e spre folosul Bisericii (145). Spiritualitatea preoției (146).

VI. LECTURA MEDITATĂ 149

1. Cartea duhovnicească 149

Cuminecare duhovnicească (149). A „doua navigație”? (150). Biblia (152). Extinderea numelui „Dumnezeiască Scriptură” (153). Florilegiile patristice (154). Omiliile Părinților (155). Biografiile sfinților (156).

2. Căutarea sensului duhovnicesc 157

Dincolo de „literă” (157). „Cercetați Scripturile” (158). Tipologia și alegoria (159). Exegeza morală (160). Exegeza mistică a sirienilor și armenilor (161).

3. Meditarea 162

Haga — *meletan* — *meditari* (162). A învăța pe de rost (164). „Mărturiile” Scripturilor (165). Rațiunea discursivă în meditare (165). „Întrebuințarea puterilor” (167). Uzul imaginației în meditare (169).

VII. CONTEMPLAREA 173

1. Răsăritul contemplativ 173

Maria răsăriteană — Marta occidentală? (173). Două mentalități diferite: o obiecție împotriva contemplării (175). Studiul de vocabular (177). *Theōria* (178). *Gnōsis* (179). Definiția contemplării (180).

2. Obiectul contemplării 181

Știința ființelor (181). Contemplarea nu este vederea „suprafeței” lucrurilor (182). Contemplarea filozofică și

obiectul ei (183). Obiectul contemplării duhovnicești nu este logosul filozofic, ideea, definiția (184). Știința „simplă” și știința „spirituală” (184). Ostilitatea monahilor față de cunoașterea rațională (185). *Logos theotelēs* (186). Diferitele „întrupări” ale Logosului (187). Glasul universului (189). Voința lui Dumnezeu (190). „Înțelepciunea lumii” (191). Viziunea eshatologică (192).

3. Organul contemplării 194
Nous-ul — facultate divină (194). *Nous*-ul singur? (195). *Nous*-ul intuitiv (196). Simțurile duhovnicești (197). *Nous*-ul luminat (198). Pentru a sesiza „logoi”-i omul trebuie să fie „logikos” (200). De la credință la gnoză (201). *Nous*-ul curățit (203).
4. *Praxis* conduce la *theōria* 206
 Formulele (206). Curățirea trebuie să precedă lumina-rea (207). Virtuțile introduc cunoașterea (207). Iubirea e „ușa cunoașterii” (207). Viața în Hristos duce la lumina-re (208). *Katabasis* se convertește în *anabasis* (209). De la cele văzute la cunoașterea celor nevăzute (210). Omul întreg intră în relație cu Dumnezeu (211). Teologia timpului și a veșniciei (211). Unitatea asceză-mistică (211).
5. Treptele contemplării 212
 Schema evagriană (212). Contemplarea naturală (213). „Exegeza morală” a cosmosului (215). Spre lauda lui Dumnezeu (216). Frumusețea lumii (217). Contempla-rea realităților nevăzute (218). Contemplarea Provi-denței (220). Contemplarea judecății (222). *Theologia* (223). Vederea cerească (224).
- VIII. MISTICA 227
1. În pragul necunoașterii 227
 Adevărul e mistic (227). Misterul creștin (229). Reviri-mentul cunoașterii mistice în secolul IV (230). Imagi-nile urcușului mistic (231). Urcușul Muntelui Sinai (232).
2. Teologia negativă 235
 Calea apofatică (235). Tot ceea ce cade sub simțuri e străin de Dumnezeu (236). Respingerea imaginilor la

- rugăciune (237). Vedenii imaginare (238). Dincolo de conceptele raționale (240). Neștiința învățată (241).
3. **Întunericul luminos** 241
 Intrarea în întuneric (241). Erosul devine cunoaștere (244). Problema crucială a misticii necreștine (245). *Eros*-ul uman satisfăcut de *Agape*-Dumnezeu (246). Epectază (247). Rolul lui Hristos în mistică (248). Martiriul și învierea minții (249).
4. **Extazul** 251
 Fenomenele extatice (251). Extazul — polarizare obiectivă (253). Extazul — „posesiune” (253). Extazul profesilor (255). Extazul — suspendare psihologică a facultăților (256). Extazul duhovnicesc (257). Rugăciunea duhovnicească după sfântul Isaac Sirul (259).
5. **Teologhisirea simbolică** 260
 Lumea — o „pădure de simboluri” (260). Mistica scripturistică (261). Simbolismul lumii văzute (261). Mistica evenimentelor (262). Vederea lui Dumnezeu prin vederea de sine (263). Simbolurile credinței (265). Valoarea transcendentă a dorinței de fericire (267). Simbolismul iubirii trupești (268). Simbolismul trupului uman (269). Mistica Bisericii (269). Primejdiile teologhisirii simbolice (270). Idolatria trupească (272). Idolatria conceptelor (273). Tot ce nu este Dumnezeu poate deveni un idol (274).
6. **Mistica luminii** 275
 Două feluri de mistici (275). Dumnezeu este Lumină (275). Două tendințe ale misticii luminii (276). Evagrie: curăția minții — condiție a vederii luminii curate (277). „Cunoașterea ființială”, vederea luminii proprii (278). Nuditatea minții — termen tradițional (279). Confruntarea celor două căi mistice (280). Lumina în inimă după sfântul Simeon Noul Teolog (282).
7. **Mistica inimii** 284
 Importanța temei pentru spiritualitatea răsăriteană (284). Ambiguitatea termenului (285). Inima în Biblie (286). Inima în antropologia creștină (286). Înălțarea minții spre Dumnezeu (288). Duhul în inimă (289). Inima — principiu al unității persoanei (290). „Starea” omului

(291). Atenția la inimă (292). Cunoașterea inimii (293). Sentimentele duhovnicești (295). Mângâierile duhovnicești (297). Lacrimile (297).

8. Expresii mistice 300

Limbajul autorilor duhovnicești (300). Nunta duhovnicească (300). Beția duhovnicească (302). Somnul veghetor (304). Vederea locului lui Dumnezeu (305). Rugăciunea de foc (307). Vederea lui Dumnezeu în „energile” Sale (308). Mistica „anarhică”, „a speranței” și „a iubirii” după V. Ivanov (310).

IX. DISPOZIȚIILE PENTRU RUGĂCIUNE 311

Pregătirea pentru rugăciune (311).

1. Inima curățită 313

Curățirea (313). Purificarea rituală (313). Purificarea morală, de păcat (314). *Apatheia* (314). *Amnesikakia*, uitarea relex (315). Întristarea (315). Curățirea trupului (316). Postul (316). Curățirea simțurilor (319). Fuga de lume (319). Curățirea minții (*nous*) (320). Împrăștiările (321). Lupta contra demonilor (322). Examenul de conștiință (324). Scopul examenului de conștiință (326).

2. Virtuțile 327

Virtuțile în general (327). Evlavia (328). Credința simplă, nădejdea (328). Frica de Dumnezeu (329). Ascultarea (329). Smerenia/umilința (330). Blândetea, răbdarea (331). Purtarea crucii (332). *Penthos*-ul (332). Bucuria (332). Recunoștința (333). Sărăcia (333). Milostenia (334). Fecioria (334). Iubirea (335).

3. Locul rugăciunii 335

Orice loc e potrivit pentru rugăciune (335). Locurile privilegiate (336). Aspectul hristologic al templului creștin (338). Icoana Bisericii una (339). Simbolul universului sfințit, reunit în Hristos (340). O predică văzută (341). Locul harului (342). Cultul icoanelor (343). Creatul — simbol al Necreatului (343). Funcția sacerdotală a pictorului (345). Vederea duhovnicească (346). Pelerinajul (347).

X. ISIHASMUL	349
1. Principalele caracteristici	349
Istoria isihasmului (349). Sensul cuvântului <i>hēsychia</i> (351). Liniștirea singurătății (353). Tăcerea (353). <i>Amerimnia</i> — tăcerea interioară (355). <i>Nēpsis</i> — <i>antirrhesis</i> (356). Atenția — <i>prosochē</i> (357). Vederea luminii tabo- rice (361). Pomenirea lui Iisus (362).	
2. Rugăciunea lui Iisus	363
Istoricul Rugăciunii lui Iisus (363). Puterea numelui lui Iisus după unii autori ruși (365). Invocarea numelui divin în Biblie și la primii creștini (367). „Ai milă de mine” (368). Dumnezeu și omul păcătos (370). Treptele rugăciunii lui Iisus (371). Înlocuiește rugăciunea lui Iisus celelalte rugăciuni? (372).	
3. Metoda psihofizică	374
Metoda atribuită sfântului Simeon Noul Teolog (374). „Suporturile exterioare” (375). Chilia întunecată (375). Scăunelul jos (376). Respirația (376). Localizarea atenției în partea superioară a inimii (377). Pelerinul rus (379). Fenomenele naturale care urmează practica metodei (381). Controverse în jurul metodei (382). Dubla lumină (384). Dubla căldură (385). Remarci finale (386).	
CONCLUZIE	389
Cererea adresată Tatălui în viața treimică (389). Rugăciunea vocală (390). Rugăciunea liturgică (391). Contemplarea (391). Scara mistică (392). Metodele de rugăciune (392). Porunca apostolului: „Rugați-vă neînțat!” (<i>1 Tes 5, 17</i>) (393). Rezolvările problemei (393). Superioritatea contemplării? (395). „Dispoziția bună” (396). Pomenirea lui Dumnezeu în gândirea sfântului Vasile cel Mare (397). Starea de rugăciune (399).	
Bibliografie selectivă	401